

חדש וישן

(הרהורים)

א

באחד משיריו האחרונים (אחד אחד וכאין רואה - כנסת) מתודה לפנינו ביאליק על המשבר הקשה, שהתחולל בנפשו, עתה, מספר הוא לנו, שכח המסלות לאלהיה וחיינו נגאלו. מרגיש הוא שאבד לו אותו רגש של ה"חדוש" בעולם, אותה הרעננות זה חום של רשמי ילדותו, והוא מצפה עתה יום ולילה לרגע אחד, והרגע הזה יביא גאולה לכל חיינו; ברגע זה תשוב ותופיע לפניו הילדות, יקר חזיונותיו יפקדהו, ואז יניד עפעף הנצח בצהר קרוע במרום, וצבא תמונות ילדותו יסלו עליו ארחות דרכם, ושוב יעמוד נפעם לפני עולם פלא בטהרו, גן נעול יתחום זרוע סודות ופלאים.

כן, עתה אבד לו הכשרון להשתומם, לעמוד משחאה לפני חידות העולם, להתרשם באופן בלתי אמצעי. אין לו עוד אותם הרשמים הקדומים, שלא חלה בהם יד ולא נסה אליהם דבר שפתים. נשאר לו אך להתגעגע וליחל לאותו הרגע, רגע של פדות, שבו יצופו לפניו זכרונות ילדותו.

חשוב הוא להשוות שיר נעגועים זה עם שיר אחר של ביאליק, המלא גם כן נעגועים וכלות נפש - עם דמדומי חמה. ואמנם, כנראה, רב המרחק ביניהם. אז ערגה נפשו, לאיי הזהב - וזו בחלומות ראינום, זו צמאנו אליהם כאל ארץ מולדת - מולדתה הרחוקה של הנשמה. זה היה עולם קסם, המתגלה וקורץ אלינו אך בחלומות; אבל זכרו נשאר לנצח בנשמה, הד קולו מצלצל בה, והוא מעמם את כל זוהר חיי האדמה, עושה אותם לגיהנום. הלא זהו, באמת, המוטיב של המלאך בשירת לרמונטוב. זה הוא ה"אני מאמין" של האפלטוניות - אותה האמונה בתקופה אגדית, שבה עמדה הנשמה בעולם האצילות, עולם שכולו טוב וטהור לפני כס יה והקשיבה לשירת מרומים; כל צילי עולם השפל אינם אלא הד קול צרוד של שירה זו, זכרון ו"אנמניקה" בנשמה המתגעגע למקורה. זו היא אפלטוניות, אבל לא בצורתה הפילוסופית,

בי־אם בִּישׁוֹן הַשִּׁירָה, הַחִיָּה שֶׁלֹּא מַדַּעַת בְּתוֹר הַרְגֵּשָׁה בְּלִבָּם שֶׁל הַרְבֵּה בְּנֵי־אָדָם וּבְכָל אֹפֶן בְּלִב כָּל מִשׁוֹרֵר, שִׁישׁ בּו נִימוֹת רוֹמַנְטִיּוֹת.

אוֹתוֹ רַעִיּוֹן עֲצֻמוֹ נִמְצָא עוֹד בְּסִפְרוֹתָנוּ הָעֵתִיקָה – בְּאֵגְדָה שֶׁלֹּנוּ. הֲלֹא כֹה דַרְשׁ עוֹד ר' שְׁמַלְאִי – „לִמָּה הָעוֹבֵר דּוֹמֵה בְּמַעֲי אִמּוֹ... נָר דּוֹלֵק לֹו עַל רֵאשׁוֹ וְצוֹפֵה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ... – שְׁנֵאמַר: מִי יִתְנַנֵּי כִּירְחֵי קֶדֶם... בְּהֵלֹו גֵּרוֹ עֲלֵי רֵאשִׁי”.

כֹּל זֶה מִתְגַּלֶּה גַם בְּשִׁירוֹ שֶׁל בִּיאָלִיק „עַם דְּמִדּוּמֵי הַהֵמָּה”.

וְגַם עֲכָשׁוּ מִתְגַּעֵגַע הַמִּשׁוֹרֵר לְעוֹלָם עֵבֶר וּמִצְפָּה לְתַמּוֹנוֹתָיו וְלֵהָר קוֹלּוֹ הַזֶּה. אֲבָל עוֹלָם זֶה, שֶׁהוּא מִיחֵל אֵלָיו עֵתָה, לֹא בְּשָׂמֵי מְרוֹמִים הוּא, לֹא בֵּין אֵי הַזֹּהָב שֶׁל שְׁקִיעָה. עוֹלָם זֶה הוּא כּוֹלֹ אֶרֶצִי. אֵין זֶה עוֹלָם אֲגָדִי, עוֹלָם שֶׁנוֹצֵר בְּדִמְיוֹנָנוּ, כִּי־אִם עוֹלָם מִמְשִׁי, עוֹלָם שֶׁהִיָּה קִיָּים וְנִמְצָא לְפָנֵינוּ, וְכֹל אִדָּם הִיָּה לֹו חֵלֶק בּוֹ. הֲלֹא בְּגִן־עֵדֶן זֶה שֶׁל הַיִּלְדוֹת הִיָּה נִמְצָא כָּל אִדָּם. לֹא „אִיִּדְיָאוֹת אֶפְלִטוֹנִיּוֹת” הִיָּו מִמְלָאוֹת עוֹלָם זֶה, כִּי־אִם רִשְׁמִים רַעֲנָנִים, מוֹחֲשִׂיִּים וְחַיִּים, רִגְשׁוֹת שְׂכוֹלִם חִידוֹשׁ וְתוֹם וְטַל שְׁחַרְיִת מִסּוֹךְ בֵּהֶם, לֹא לְשָׂמִים מִמְעַל הַתְּנַשָּׂאָה אִזּוֹ הַנֶּפֶשׁ – בְּכָל שְׂרָשִׁיָּה הִיתָה יוֹגֵקֶת מִן הָאֵדָמָה, וְהָאִדָּם הִיָּה סוֹפֵג אֹר שֶׁמֶשׁ לְתוֹכוֹ, כֹּאשֶׁר יִסְפּוּג הָאֵילָן הַטּוֹבֵל כּוֹלּוֹ בְּאוֹר בּוֹקֵר וְכֹל עֵלָה וְעֵלָה בּוֹ טוֹבֵעַ בְּאוֹרָה... לֹא קִפְאוֹן וּמְנוּחָה הִיָּו בְּעוֹלָם זֶה, כִּי־אִם חַיִּים הוֹמִים וְעוֹבְרִים עַל כָּל גְּדוּתֵיהֶם, שֶׁהִיָּו מִמְלָאִים אֶת לִבְבָנוּ הַקָּטָן... עוֹלָם „אֵי הַזֹּהָב” הָאֶפְלִטוֹנִי וְעוֹלָם הַיִּלְדוֹת נִדְמִים לָנוּ כְּשֵׁנֵי הַפְּכִים. רְחוּקִים הֵם כְּרַחוּק שָׁמַיִם מֵאַרְץ, כְּרַחוּק הַנֶּצַח מִן הָרֵגַע.

כִּךְ נִדְמָה לְכֹאֲרָה. אֲבָל אִם נִקְרָא אֶת שִׁירוֹ שֶׁל בִּיאָלִיק בְּעִיּוֹן, נִרְאֶה כִּי אֲצִלּוֹ אֵין הַהִבְדָּל בֵּינֵיהֶם גְּדוֹל. הוּא מִצָּא אִיזָה קֶשֶׁר בֵּין שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת הָאֵלֶּה. בְּעוֹלָם הַיִּלְדוֹת, שְׂכוֹלוֹ הוֹמָה וְכוֹלּוֹ חוֹלֵף, מִסְתַּכֵּל בִּיאָלִיק „מִתּוֹךְ עִפְעִף הַנֶּצַח”. בְּרֵגַע זֶה נִשְׁקֵף אֵלָיו הַנֶּצַח, הַנֶּצַח בְּשִׁלְמוֹתוֹ, וְעוֹלָם הַיִּלְדוֹת בְּעֲצֻמוֹ, זֶה נוֹף מְכוֹרְתוֹ וְיַעֲרוֹ שֶׁהוּא מְצִיֵּיר כֹּל־כִּךְ בְּפִשְׁטוֹת, עוֹלָם אֶרֶצִי זֶה נִתְעַלָּה וְהַתְּנַשָּׂאָה פֹּה; בִּיאָלִיק אֲצִל עֲלֵיו אִיזָה זֶרֶק, אִיזָה טוֹהַר שֶׁל שָׁמַיִם, אִיזָה – „לֹא מַעֲלָמָא הַדִּין”. בִּיאָלִיק הִפְךָ עוֹלָם יִלְדוֹת זֶה לְאִיזָה עוֹלָם אֲצִילוֹת מִיּוֹחַד. מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם זֶה גַם כֵּן אֲגָדִי, הוּא נִמְצָא עֵתָה „בְּחִיק תֵּבֵל וּבְאוֹצֵר עוֹלָם”, הַמּוֹכִיר לָנוּ אֶת אוֹצֵר הָאִיִּדְיָאוֹת שֶׁל אֶפְלָסוֹן. אִיזָה קִפְאוֹן וְשִׁלּוּהַ מְסוּכִים בְּתַמּוֹנַת יִלְדוֹת זֶה, שְׂאִינִם נִמְצָאִים בִּילְדוֹת הַמְּמַשִּׁיָּת, בִּילְדוֹת שְׂבַמְצִיאוֹת. זֶה הִיָּה הַמְּנוּחָה שֶׁל זְכוּרֹנוֹת רְחוּקִים, זְכוּרֹנוֹת מִיָּמִים עֵבֶרוּ. בְּמִשְׁךְ הַזְּמַן נִדְמִים בְּנַפְשָׁנוּ הַשְּׂאוֹן וְהָרַעֵשׁ, כֹּל הַחוֹלֵף וְהַדֵּל אוֹבֵד וְכֹלָה, כֹּל הַמְּלַחְמוֹת וְהַסְּעָרוֹת הַלּוֹכֹת הַלּוֹךְ וְשׂוֹכֵךְ, וְזְכוּרֹנוֹת יָמֵי הַיִּלְדוֹת שְׂטִים בְּקִרְבָנוּ בְּמְנוּחָה, צוֹלְלִים בְּשִׁלּוּהַ וּמִתּוֹךְ דוּמִיָּה. כִּךְ יִצְלָלוּ עֲבֵי שְׁקִיעָה בְּאוֹדֵם הַרְקִיעַ. כִּךְ סוֹבְבִים בְּדַמְמָה הַגִּלְגָּלִים בְּתוֹךְ אֵי־יִסוּף, לֹא לְחַנֵּם הַשְּׂתַמֵּשׁ פֹּה בִּיאָלִיק בְּצִיּוֹרִים הַלְּקוֹחִים מִחֲנוּעַת הַכּוֹכָבִים, עוֹלָם הַיִּלְדוֹת מְבִיט עֲלָיו „כְּאִילַת הַשַּׁחַר מִמְרוֹם”. הַתְּמוֹנוֹת „יִסּוּלוֹ עֲלָיו אֲרַחוֹת דְּרַכָּם”, כְּכּוֹכְבֵי לַיְלָה טְסִים הֵם בְּקִרְבָנוּ.

וְבֵאֵמַת נִדְמָה לָנוּ, שִׁישׁ אִיזוֹ אֶסְוִיצִיאָצִיָּה פְּנִימִית בֵּין הַתְּמוֹנוֹת הַשְּׂוֹנוֹת הַלּוֹ; יֵשׁ אִיזָה קֶשֶׁר נִפְשִׁי בֵּין צִיּוֹר הַגִּלְגָּלִים הַשְּׂוֹטְפִים וְהַזְּכוּרֹנוֹת הַרְחוּקִים.

ומעין זה מציירים אנו לנו את ה"אידיאות" בעולם האצילות. סבת הדמיון והשווי הזה, כנראה, מונחת ב"פשטות" המיוחדת והטוהר שיש בכל הציורים האלה: בתנועת הכוכבים יש לנו תמונת-ראיה פשוטה, ששום ציור אחר אינו מעורב בה; כמו כן בשטף הזכרונות הרחוקים יש רק תמונות פשוטות, מפני שהרבה מן הפרטים נשכחים ואובדים, ומשום זה נצייר לנו בהם איזה טוהר ובהירות מיוחדת.

בכל אופן הוריד פה ביאליק את הרומנטיות האפלטונית ארצה, או להפך, את הארץ, את עולם הילדות הרים למדרגה של עולם האצילות, שאציו מתנגעת הנשמה כל ימיה ועורגת לתום ול"חידוש" של רעיונותיו, ובאמת עולם זה היה במציאות. יכולים אנו לכפור ב"אידיאות", באיי הזהב, בצלילים שהקשיבה הנשמה לפני בואה לאויר העולם; בכל זה נראה רק מילידי דמיונו של האדם, אבל "חור הזהב" של הילדות, שעליו מספר עתה ביאליק, היה בחיי כל אדם, היה במציאות; כל אחד ואחד ממנו זכה לפנים לאותו החידוש ואותו ההום של הרשמים, ולכל אחד ואחד ממנו אובד העולם הזה, אובד לנצח.

ומי יודע אם ציור אפלטוני זה של "עולם האצילות", שלפני ה' ל י ד ה, לא נתקיים במקצתו בקרבנו (בתור הרגשה רומנטית, ולא בתור שיטה פילוסופית) בהשפעת "עולם האצילות הארצי", עולם הילדות, שזכרו תמיד חי בנפשנו?

ב

להרהורים מעציבים מביא אותנו שיר זה.

שומעים אנו, שבגדלותו של האדם, נגאלו נתיבות חייו' לבלי שוב
יש מראה תכלת לרקיע, שרק עין הילד תזכה לו ולא תוסיף". רק עין הילד
רואה "עולם פלא בטהרו, גן נעור וחתום". אז, בילדותנו, כל העולם כולו
עמד עמנו יחדו בילדות רעננו; גם היא, קרני אור השתעשעו בנו, הכוכבים –
גם כן ילדים קטנים – הזהירו, והעבים הצחורות ילדות היתה בהן, ותמהון
היינו מלאים על כל צעד, ושאלות שאלות התיצבו לפנינו בכל. עתה, כשגדלנו,
נתישן העולם עמנו ביחד, נתחלל טהרו, ואנחנו, אבדו לנו המסלות ללבו.
אבד לנו הכשרון להשתאות ולהשתומם, אותו הכשרון שהוא מקור החיים האמתי.
הכל אנו יודעים, ולכל אנו מוצאים שם ומושג.

האמנם כך הוא הדבר? האמנם אין תקון ל"התישנות" זו ודרך תשובה
אין? נדמה הדבר, כי לפעמים יש עם כל זה איזה תקון.
כן – יש רגעים כאלה, רגעים חשובים בחיינו אנו, כשלפנינו, יקרע צהר
במרום, וגם לנו יתגלה "עולם-גן נעור וחתום".

אלה הם הרגעים של הרגשות הכבירים; רגעים – של סערות בנפש
באופן שונה יתגלו הרגשות הללו, לפעמים הם באים מתוך אסון נורא,
מתוך אבדה שאיננה חזרת; לפעמים זהו רגש אהבה המהלהט בקרבנו; או
לרגל סכנה גדולה הנשקפת לנו, אבל רגעים כאלה יש ויש, ואין אדם שינצל
מהם – לאסונו, או לאשרו.

ברגעים האלה הגדולים נפשנו מזרועות כולה עד מעמקי צפוניה, עד שרשיה הגנונים, ורעד פנימי מתחולל בנו, מגלה תהומות ועורם ערמות, והכל מתהפך בנו, והכל משתנה פתאם. ואם נביט אל העולם, והנה חדש הוא לפנינו, עולם שלא ראינו אותו עד הנה.

ברגעים כאלה הולך ונמס הגלד העב של האדישות ושיוון הנפש, שכסה אותנו, אותה הקלפה של הישן, שאנו מתכנסים לתוכה, מתמוזת ונופלת, ואנו עומדים ערומים לפני העולם, והעולם עומד ערום לפנינו, ואנו משתאים ומשתוממים שוב אל כל חזיון, והכל חדש, הכל מעורר תמהון.

ברגעים כאלה יש שנשמות דברניות תאָלמנה, והן עומדות ותוהות לפני חידת ההויה; ונשמות אלמות, להפך, פוצות פיהן ואומרות שירה, ברגעים כאלה יש שמעונות יצירה יתפרצו פתאם כנפש האדם – ברגעי חייו הגדולים... אז כאילו מחדש גולדנו, וכל העולם נברא עתה בריאה חדשה, ובששת ימי הבריאה אנו עומדים, והעולם מתרקם... וגם מכרינו הטובים, מידועינו מכבר, כלי ביתנו המקיפים אותנו, הגג האדום של הבית הסמוך וענפי האילן למולו, כל אלה כאילו גראה אותם בפעם הראשונה, בשפה אחרת ידברו אלינו – ברגעי האהבה או הצער הגדולים...

וגם נפשנו חדשה היא לנו אז, חדשה לא שערנוה... כל השריון העב שלבשנו תמיד, כל ההרגלים הישנים, שהתאָפנו בהם, נשמדו פתאם, ותוהים אנו לפני מעמקי נפשנו, רואים אנו את הגלים המכים בה – ברגעים האלה הגדולים...

מה היא הסבה? כנראה, יש ברגש החזק הזה, שתוקף את האדם, משהו מכח האיתנים, מן האלמנטים שיש בטבע, ממקור הקדומים שלו, וברגעים כאלה אנו מרגישים כח זה, אנו מרגישים את הרוח הגושבת על סביבנו, שומעים את המיתה, והיא מטלטלת אותנו בסערה, ורואים אנו את הצוקים העזים והקשים במקום שהיתה רק אדמת בקעה רחבה.

מלבר זה יש צער בכל רגש חזק, ובצער יש קרע נפשי, ובקרע הזה אנו מרגישים מבלי דעת קטע מן הקרע הגדול, מן התהום העצומה הרובצת בתוך הבריאה ובכל יצירה, וברגעים כאלה נמתחים אלפי חוטים כינינו ובין רבבות יתר היצירים, בינינו ובין הצמחים והחיות, בינינו ובין העבים הנפזרות ובקרעות אלפי קרעים ברקיע. שוב אנחנו אחים לכל, ושוב מתגלה בנו אותו הקשר האמין, שישנו בין כל ילידי עמק הבכא, בין כל צאצאי משפחת הברואים הגדולה, קורבה זו לכל צמח ולכל חי, שביִדוּתנו היתה חיה בנו מאליה, באופן בלתי־אמצעי, קורבה זו, שאנו שוכחים בימי החול של חינו, שבה אלינו ברגעים האלה הגדולים, ומשום כך אנו אז – כילדים...

זאת ועוד אחרת: הרושם החזק זהו אור בהיר, אור חדש פנימי, שנגה בנו. הוא, כמו שאומרים הפסיכולוגים, אוצף מגונוי על כל רגשותינו, על כל רבבות רשמנו, ותוקף את כל הנפש. כאילו ברק פתאם יוצא מתוך האפלה, והאיר לנו את העולם ואפילו את הפנות החבויות ואת הבכאים בקצה האופק ואת מחשכי העבים מלטעלה ואת כל פרטי הפרטים מחדש.

ואם נביט אז על העולם והנה חדש הוא וזה עתה יצא מתחת סדן הבריאה.

באופן זה רואים אנו, כי תום ההרגשות לא לעולם אובד לנו. גם לנו הגדולים יש שיראה העולם, כגון נעול וחתום" מלא חירות, יש שגם אנו רואים בו המון חזיונות, שלא חלה בהם יד ולא נסה להם דבר שפתיים, יש שגם בנפשנו, תרועה נאלמה" וטל שחרית מבהיק על כל העולם ובזיו קדומים של חדוש הוא נוצץ לפנינו.

אמנם לא קטן הוא המחיר, שהאדם משלם בעד זכות זו — לראות בלידתו ובחדושו של עולם. מדם לבו וממיטב נשמתו הוא משלם בעד זכות זו; יש שלבו ישבר בסערה, יש שאשרו יאכזר לנצח. יוכל היות שיאמר האדם, לא הן ולא שטרן". אבל הן אין שואלים כלל לרצונו, הסערה באה... ואף גם זה לא יהיה קל בעינינו; אל"נא נשכח כי בשעה זו צופה האדם במעשה בראשית וכאילו נברא העולם לעיניו, כי בשעה זו כל אדם נעשה ל"אדם הראשון", המביט בשחריתו של העולם, כאותו רגע זוכה האדם בעולם מלא אין סוף, וכוכבים חדשים ושמש חדשה וגם גון תכלת חדש לרקיע — בכל הוא זוכה מבתחלה, באותו רגע הוא זוכה מחדש בכל מכמניו אין קץ של ההווה, והוא גומע בפעם הראשונה מכוס החיים, שאיש לא נגע עוד בה ואיש לא חלל עוד טהרתה. אז רואה הוא נתיבות ביערות קדומים, יערות מסובכים, שרגל אדם לא דרכה בהם; תבל — בתולה עומדת לפניו בטהרת עלומיה...

וגם נשמתו חדשה היא. ב"אני" חדש הוא זוכה, שלא ידע איש עד רגע הרגש הגדול את תהומותיו ואת צפעונו ושמשיו...

ברגעים כאלה עולים מימי הבריאה הראשונים, ולכן הומים עוד בהם מעינות יצירה, מעינות בריאה נסתרים, כאותם ימי עד והררי געש שנשארו עוד מאותם הימים, כשכל האדמה היתה גוש רותח ואוקיינוס של אש — שרידי להב קדומים הם, המתלהטים אז בקרבנו. אז זוכים אנו בניצוצות של אותה האש הקדומה הבורעת ביצירה וגם אנו יורשים מפליטת הניצוצות הללו. דועכים היו הניצוצות דורות אחרי דורות והנה שוב התלקחו ללבת-אש...

ואם רגעים כאלה יהיו בחיי אמן — הוא שואב מהם, ממעינות היצירה החבויים, כל ימיו ונעשה ליוצר, ולכל אדם הם מקור זכרונות, שמהם נזונה נשמתו כל ימיה. כבר חלפו הרגעים, כבר הם מתכסים בערפל — והנשמה עוד רוקמת מהם את אגדות חייה. כי הזכרונות, העבר של האדם בתוך נפשו, זו היא אגדה, שיוצרת לה כל נשמת אדם, אורגת לה כל ימי חייה לעצמה בסתר באין רואים, מוצאת בהם את שיריה וצליליה, את עצבה ואת שמחתה...

וברגעי חיינו אלה, רגעים מכאיבים המשברים לבות אדם, אל"נא נכנס בקליפתנו, נציץ-נא ישר אל הברקים והרעמים, אל"נא נסתיר פנינו מהביט אל האלהים. טוב לפעמים להרגיש את ספינתנו בשואה בקצף על הגלים, להרגיש כי נשאים אנחנו, ואין אנו יודעים אם כבר נגזר על ספינתנו להשבר או אם נראה עוד איוה חוף חדש... מתנשאים הגלים, החוף מכוסה בערפל, אבל נפלא יהיה החוף — רב לנו אם נהלום.

ג.

תפקיד זה, שיש לאהבה ולאסון בחיי היחיד, ישנו למהפכות ולמלחמות הגדולות בחיי האנושיות. הזועות והסופות שבצבור מחדשות פני תבל - זה אמת. מחדשות הן, לא רק משום זה שהן מהרסות את צורות החיים הישנות ומפנות מקום לצורות חיים חדשות. לא - חדוש אחר יש בהן, יותר עיקרי וחשוב, כי הוא מתחולל בשרשו של העולם - בנשמת האדם, אפילו אם ישאר העולם כקדמותו ולא ישתנה בו אפילו כקוצו של יוד - גם אז עלינו לומר, שהוא התחדש כולו ונעשה אחר לגמרי, כי חדוש זה הוא סובייקטיבי, חדוש זה אירע בנפשנו פנימה. המהפכות מזעזעות את נפש הצבור, מביאות אותו לידי רעש גדול, אנו, שהורגלנו אל המחשבה, שכל יום יהיה דומה לחברו, ולמדנו להביט על הזמן כמו על חלקה אפודה ובת גון אחד, אנו זוכים כולנו ברגעים אלה באותו הכשרון הגדול להשתומם ולהשתאות, ובכל רגע אנו נבהלים, ובכל רגע אנו מחכים לתולדות פתאומיות. ברגעים כאלה מחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו לעיני כל יושביו ואנו רואים, בהמיר ארץ, אלה הם, שמים חדשים וארץ חדשה, שראו הנביאים, בשעה, שהראשונות לא תזכרנה - הם, הנביאים, הבינו את כח „החדוש“ הזה. ואפילו אם כלום לא ישנה בסדרי הצבור - מה שאי אפשר באמת - בכל זאת התחדש העולם ממסד ועד הטפחות, ואפילו חית השדה והצמחים וההרים נתחדשו אז, כי נודעו אז לבות בני-האדם, כי חרדו הנפשות המסתכלות ורואות בעולם. ובמובן זה אין הריבולוציות המתחוללות אלא בטוי היצוני של אותה המהפכה הפנימית, שהתחוללה בנפש האדם; אפשריות הן רק אחרי שישנה הצבור את רוחו ואת כל הלך מחשבותיו הרגיל, אחרי שלבו סר מן הקביעות והקפאון. רק משום שנתחדש מבט האדם ורק אחרי שעבר הפרוצס העמוק המתחולל בנפשו פנימה, - אפשר שישנה אחר כך את מעשיו, כך באים בהיסטוריה אחרי ימי החול ימי מועד, ימים המגלים חדשות ונצורות, ימי המשבר בנפש הצבור, בנפש האנושיות כולה.

ד.

באופן זה באנו לידי מושג חדש: מושג של חדוש החיים, חיי היחיד וחיי הצבור. באמצע חיי האדם, בדמי הצהרים, בשעה ששמחנו עומדת כבר בלב השמים, אנו מתחילים לחיות מחדש ואנו רואים שוב בחדוש העולם. מושג זה הוא באמת חדש בטבע. הוא כאילו מתנגד לכל התנהגותו של הטבע, לשלשלת הברזל של המאורעות.
סובב לו העולם, נמתחת שלשלת הסבות, חוליא עוצה בחוליא, מאורע משולב במאורע, בעקביות גמורה שוטפים החיים. בה אין חזרה לאחור ואין הפסק, מה שנזדקן ונתישן - ילך ויבול ואין לו תקומה. אין זכרונות של עבר נמחקים, אין כפרה לשגיאה, הכל נכתב בספר החיים הגדול - דף אחרי דף, כלום לא יפקד שם - „ביר כל אדם יחתם“.

כך אומרים לנו חוקי ההויה, חוקי הברזל של הסבה והמסובב. והנה פתאם – פתח נפתח לנו במבצר ההויה. „צוהר חדש“ נקרע בתוכה. רואים אנו איך מתוך סערת הרגש, מתוך רושם החיים החזק, כאילו נפסקת שלשלת המאורעות ומתחילה מאלף-בית, ואנו עומדים שוב בראשית היצירה.

רואים אנו איך מתוך הרושם החזק והסערה מתחדשים חיי האדם, ואנו עומדים במובן זה שוב מבתחלה.

ולכן יש לרעיון זה של „חדוש הנפש“, חדושה באמצע הקיום, כת אופטימי גדול, מעין תנחומים; הוא מורה אותנו, כי לא דלו עוד מקורות חיינו, כי יש עוד לשד בגזענו.

„כי יש לעץ תקוה... אם יוקין בארץ שרשו, מריח מים יפריח“ – אומר איוב. לא כן האדם – האדם אין לו מה ליחל.

אבל באמת לא רק לעץ יש תקוה; גם לאדם – כל זמן שהוא חי – יש תקוה לשוב ולהפריח מריח הרגש הגדול, מריח הסערה הגדולה.

במובן זה יש כח משחרר גדול ברגש החזק, בסערת הנפש. הוא משחרר את האדם מכבלי ההויה, מן האינרציה הגדולה שלה, הוא מציב את האדם מעל לכל שטף המאורעות, כי בכולם יש אך הודקנות – ורק נפש האדם יש בכחה לשוב ולהתחדש, להתחיל פתאם חיים חדשים...

כך באנו לידי מושג פסיכולוגי של משבר נפשי, המשחרר את האדם. מושג זה מרים את הנפש הזולת על האדמה ונותן לה כנפים ומעוף רחב... אמנם, יש לנו עוד מושג, רחב הרבה יותר, גם כן מושג פסיכולוגי – ובמדה ידועה גם מטפיזי – הנותן חרות עוד יותר גמורה לרוח האדם. זהו מושג הבחירה החפשית. רגש זה של הבחירה נטוע בלב האדם. אם נאמין בה, אז האדם הוא חפשי לגמרי במעשיו מן החוק של „הסבה והמסובב“.

אבל גדול ההבדל בין שני המושגים האלה. „הבחירה“ היא *deus ex machina*, שהמציא לו האדם, באמרו להנצל מתוך המסבות. בין הבחירה ובין חוקי הטבע – תהיף רובצת, שאין לסתמה; את הקרע שביניהם אין לאחזה. הכל צפוי והרשות נתונה – על שאלה זו אין למצוא תשובה.

הבחירה מוציאה את האדם לגמרי מעולם הטבע; היא מנתקת לגמרי את הקשר בינו ובין העולם החיצון, ובמובן זה מציגה אותו בודד ויחיד, זו היא *splendid isolation* שיש בה גאות ידועה, אבל יחד עם זה היא תלישה, תלישה גמורה, מאילן הבריאה. זו היא, סכינא הריפא דמפסקא שלשלת המאורעות.

לא כן מושג ה„חדוש“, שראינו כאן. הוא אינו מוציא כלל את האדם מן העולם, שהרי סוף סוף מקור הכחות הפורים, שהתעוררו בנשמה, מקור החידוש, מונח בהודעזעות ובסערה, שבאה מן העולם החיצון. בסערה זו לא נפסק הקשר בין האדם והטבע. להפך, בה ראינו את האחוה, הקורבה הפנימית המחגלית או בין האדם ובין הכחות הקדומים של הטבע. הסבה היא חיצונה וטבעית, מושג הבחירה הוא מרד בטבע, התקוממות נגדו, ביד חזקה ובוריע

נטויה". לא כן החדוש, הוא אינו אלא שחרור הנובע מן הטבע עצמו, העולם החיצון הוא הנותן פה את החירות לאדם; מתוך הסערה שואב האדם את כחותיו החדשים, ממעמקי ההויה הוא דולה ומתוכה הוא מחדש נעוריו.

קרוב מאד למושג ה"חדוש" מושג קדמון אחר, מושג התשובה. מה פשוט נראה לנו המושג הזה, מה מובן וישן! הלא הורגלנו כל כך עוד מימי ילדותנו לשמוע את המלה "תשובה", עד שנעשית לנו כמעט כמלה בלי תוכן, עד שדשנו בה ואין אנו מרגישים בה כמעט כלום. אבל באמת, אם נתעמק בה, נראה, כי זו היא אחת היצירות היותר נפלאות של המחשבה האנושית, שיש בה מעוף גדול, מעוף לשחקים ועד כוכבים.

כי בטבע עצמו אין תשובה. אם יולד רע בעולם, הוא הולך ומתגלגל "מעוות לא יוכל לתקן, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממור", תולדות החטא גוררות תולדות חדשות. הרשומים שנחרתו בטבע לא נתנו להמחות, בטבע אין חזרה לאחור, יש אך פסיעה לפני, אך שטף מזה והלאה. לשוא תחפץ להביט מאחריך, לשוא תאמר לתקן את שגיאותיך. משגיאותיך צמחו כבר רבבות תוצאות, ושטף המאורעות לא יתן אותך להתעכב, לעמוד אפילו רגע, הוא סוחף אותך רק לפני, רק הלאה...

אבל בא האדם והמציא לו מושג חדש, והוא אומר כך: אם גם דבקן עונות בנפש האדם ורבו כתמיה, אם גם נגואלה בפשעיה ונפלה נפלה — יכול הוא לחזור בתשובה. בא יום המשבר הנפשי — הוא שב מעוניו, ואז כל חטאתו לא תזכרנה". תכתסני באזוב ואטהר, תחטאני — וכשג אלבין". הוא עומד שוב כילד, נקי מחטאיו, גר שנתגייר — קטן שנולד דמי, כל זה אינו אל דמיון, שנדמה לנו, כי הוא חטא — הן נפש חדשה לפנינו, והיא לא חטאה, וכל שגיאות לא היו לה...

כן, מי שנתון כולו תחת ההיפנוזה של כחות הטבע, לא יוכל לצייר לו את מהות התשובה. כי בטבע אין תשובה. היונים, בכל התעמקותם בשאלה המוסרית, כמדומני שלא ידעו כלל את מושג התשובה. בטרגדיה שלהם לא נמצא לה כל זכר.

ואם בא בנפש עם מושג התשובה, סימן הוא, שהוא סר מחיי הטבע והקשר עמו וההכנעה לפניו נעשו זחוחים. עם כזה כבר מבין את ערכם של חיי הנפש.

מושג זה, כנראה, חדשה היהדות, ביחוד: יחזקאל הנביא, האוהב כל-כך ובדגיש כל-כך את המושג הזה, ובאמת המושג הוא כולו עברי. בשפה אחרת מושג זה לא יתבטא בדיוק נכון כל-כך. בעברית אומרים, "תשובה": חידוש וחזרה אל המקור, אל ההתחלה והבראשית, נטו לתרגם אותה לשפה אחרת — ולא תעלה בידכם; באמת אין למושג זה שום תרגום כצורתו.

ולכן אל-נא נערבב מושג זה באותה התשובה של ימי הבינים, שעל פיה היה האדם צריך לבלות כל ימיו בסגופים ותעניות, כדי לשוב מעונותיו.

החשובה בעצם מושגה אין לה כל שייכות אל המובן האפל הזה, שבא להחשיך על האדם את אור השמש.

לא, התשובה היא „חדוש נפש האדם“ — זה הוא כח ריבולוציוני, כח מעורר לתחיה, כח התומך נפשות נכשלות ומעורר בהן תקוות ומעודד אותן לעבודה. לא אופל יש בה, כִּי־אם זוהר ואמונה כבירה באדם.

ובספרות החדשה כבר הרבו לטפל במובן זה. אבל שימו לב, שהחשובה באה תמיד אצלם מתוך סערה נפשית, מתוך משבר פנימי קשה; מתוך רגש המזעזע את יסודות הנפש. זה הוא מושג פסיכולוגי, ולא מושג מוסרי בלבד.

כך עוד אצל הנביאים תשובת העם באה מתוך הסערה, מן המלחמה והצרות, שבאו מן החוץ. כך הבין את התשובה גם דוסטויבסקי, זה הבקי כל־כך בחדרי הנפש. הוא ידע את הבוט הנפש ופרכוסיה, בדרכה אל ה„חדוש“ (החטא וענשו). הרגישו אותה גם שקספיר (המלך ליר), גם טולסטוי (התחיה). כולם בקשו אותה בנבכי הנפש, בתוך מעמיקה ראו את מקורה. ורק אמן גדול אחד לא ידע את התשובה, מפני שהיה יותר מדי מושפע מכחות הברזל של הטבע. זה היה איבסן, הוא לא ידע תשובה, וידע רק פקידת „עון אבות על בנים“ (צ'לזי זועה).

כך נוצר לנו המושג, שבו מתנשא האדם מעל לעקביות העורת של הטבע, שהאדם מחדש עולמו בחייו ומביט בעיני ילד על העולם. הנה כן נוכל להבין את הגלוי הגדול, שגדל לנו כאן הנביאים — את הריבולוציונית, שיש בהשקפתם זו.

רעיון התשובה וה„חדוש“ היה לרעיון מרכזי אצלם, לרוח החיה בכל דבריהם. אם תשובת היחיד התבלטה ביחוד בדברי יחזקאל, הנה רעיון תשובת העם כולו היה לרעיון, שממנו שאבו הנביאים את כל התנחומים, שהיו מנחמים את עמם בצרותיו. הוא היה למאור, שבו היו מגיחים את דרכי החשכה, שובה ישראל — אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה... אחרי שאמרו: יבשו עצמותינו — אכדה תקותנו — ישוב לחיים. לאמר הן ישלח — וצת — ישוב אלי, מחיתי כעב פשעך — שובה אלי כי גאלתיך. במקומות אין קץ היה רעיון התשובה בדבריהם למקור אורה, ורבות גונים ובטיים ידעו למצוא בו, אלפי צורות ידעו להלבישו.

יותר מדי אנו נמצאים תחת רשמם של חוקי הטבע, ולא מרוב טבעיות, כמו שהיה אצל העמים הקדמונים, מאמינים אנו בשלשלת הברזל ובפקידת „עון אבות על בנים“, כִּי־אם אפשר דוקא מהוסר טבעיות. אנו מרגישים היטב, שרשמי הטבע ופעולותיו לא נתנו להכחות, וקשה לציייר לנו, שהישן ישוב לחדשו.

ובמובן זה יש לנו ללמוד הרבה מן „הספר הקטן“ של הנביאים. הרבה הרבה יש לנו לשאוב משלהבת דבריהם ומהרגשת העולם המיוחדת שלהם. יש לנו לשאוב מהם אמונה, אמונה ב„חידוש“ — ובתחיה, כי מלא ספרם „הקטן“ זוהר. הנחמה שלהם היא באמת תנחומים לאנושיות האומללה, תנחומים, שאמנם נאמרו בעיקרם כלפי ישראל, אבל באמת יש בהם לעורר כל לבבות דווים והגיה כל פנים. מצוינים הם בבטחון העז — בכחות התחיה והחדוש.

ה

מושג ה"חזוּש", שבאנו אליו, מכניס שני לתוך שטף המאורעות הרגיל. מכיון שבמקומות ידועים נפסקת שלשלת הסבות ובשעות ידועות בא חידוש בחיי האדם, והוא מתחיל, מבתחלה". לפיכך אי אפשר לנו לצייר לעצמנו את מהלך החיים בתור קו אחר ההולך אך לפנינו.

מכיון שיש בהם חידוש והזדקנות, הבאים בחלוף זה אחר זה, צריכים אנו לצייר לעצמנו את החיים בתור גלים עולים ויורדים, עולים לפסגת הזקנה ושוב יורדים ומתחילים מנקודת אפס, כרוכסי הרים, שבמקום אחד טובעים בתכלת השמים, ושוב שרטוטיהם יורדים כמעט עד השפלה — וחוזרים ועולים. במלים אחרות: — לתוך חיי האדם נכנסת איזו פריודיות, חילוף תקופות, "מחזור" ידוע. אמנם אין "מחזור" זה מוחלט, הישן אינו חוזר ונשנה, אלא שהכל בא בצורה חדשה.

וההיסטוריה בעצמה, שהרבה גורמים בה למשברי הנפש של הצבור, משברי נפש התוקפים עמים שלמים, ולפעמים את האנושיות כולה — על כרחנו נמצא בה אותו הריתמוס של גלים עולים ויורדים. אחר שהזדקנה האנושיות, משבר קשה בא עליה, סערה מתחוללה והוא מחדש נעוריו.

ואפילו הישן מאד — גם כן יש שיחזור ויחיה.

ריתמוס זה מתגלה ביתוד בתחית העבר הרחוק.

אלפים שנה נרדמו פסילי תרבות יון ושרידי גאוני שירתה, עד שבא הרינסנס והחזירים לתחיה, והם עמדו לפעול בין בני-האדם.

שלוש מאות שנה תרבות אוקרינה, ויום אחד בא, ועם אכרים חזר וקם.

וכמה דורות נרדמו הנביאים, נרדם זכר חיי עם על אדמתו — ופתאם

התעוררו, פתאם באה התחיה, שאינה אלא חידוש הישן.

כי הישן אינו מה, הוא אינו אלא נרדם, מחכה הוא עד שתבוא שעת

הכושר, ויתרומם גל ההיסטוריה וירימהו על פסגתו.

נרדם העבר. אבל יום הנה בא, ובשופר יתקע, ומקיצים לפנינו הנרדמים

הגדולים, כל החושבים ואנשי הרוח, וקהל גדול עומד על רגליו וחיים יהמו...

אבל אין זה אותו העבר, שהיה אז, זהו עבר אחר, ישן שנותרש. במדה זו יש

לו לעבר גם כח ריבולוציוני גדול, מין נקודת סמך ארכימדית, שבהשען עליה

יש להפוך את העולם.

9

בחזור לאותו השיר, שממנו התחלנו.

נפש ביאליק, כפי שאנו רואים, מרגישה צורך מיוחד באותו חידוש, שאנו אומרים; עורגת היא על "תם ילדות", ככח התשובה מעצמו קשה לו כפי הנראה, להאמין: אין הוא בוטח שאחר, שנגאלו ארחת חייו, ישובו ויטהרו. בשביל זה הוא יותר טבעי, יותר מדי קשור לאדמה, והמושג של התשובה הוא, במדה ידועה, נצחון על האדמה ועל הארציות.

ביאליק, כפי הנראה, הוא מאתם המשוררים המוכשרים ליצור את יצירותיהם רק מתוך תום נפשי, מתוך שפעת הכחות הרעננים, שלא חלה בהם יד.

כי ביאליק של ה"ברכה", "זהר", ו"איך" בא לספרותנו כולו תמים, כולו שלם. ביצירתו היה הומה איוה כח פרא, כח קדומים. איוו אלמנטריות מיוחדת היתה סוערת בשיריו. ממעבה יערות ווהליניה בא אלינו, וכל סערות נפשו וכל כח עלומיו היו שמורים אתו.

אבל "פרא" זה יצא במגע עם חרבות אירוסה, הכניסו אותו לתוך כלוב מסוגר — כי מה הם חיינו אם לא כלוב זה? והתרבות וחיי הריפלקסיה היו לדלילה, לגווו את שערו של שמשון זה, אולי תצלח לעשותו, כאחד האדם...

לשירתו התמימה אפשר שהיתה לרועץ דוקא אותה רחבות המבט. ביאליק הוא מאתם האמנים, שיכולים ליצור דוקא מתוך צרות המבט, מתוך תמימות של ילד. הלא השכינה בעצמה הצטמצמה וכנסה אורה כדי לברוא את העולם — כך אומרים המקובלים, ולו, לביאליק, אבדו התום והפראות ואותה רעננות הרגש — ועל זה הוא מתאונן בשירו.

ומשונה הרבר: הוא, שהחדש היה לנשמת אפו ובנפשו יש לו שנהא אורגנית לכל שביד ישן ולכל מלה ישנה ("גלוי וכסוי בלשון"). דוקא הוא השקיע עצמו כולו בתוך הישן, נעשה ל"מכנס" שלנו, למחטט בגוילים ישנים, הלא זאת היא הסתירה הרגילה כל-כך אצל בן עם שיש בו זקנה ובחרות כאחד, אבל לא ביאליק האמן התענין בישן. ביאליק האמן אינו יודע את ארון הספרים ("לפני ארון הספרים"), ביאליק האמן אוהב שמש ודרור ותום... זה עשה ביאליק המוסרי, ביאליק איש המחשבה והמעשה. ומי יודע, אם לא ישן זה הוא שנטל ממנו את תומו וגול ממנו את אשו הגדולה... אבל, כפי שראינו, יש לפעמים תיקון להתישנות זו, ותיקון זה בא לפעמים מתוך הודעזעות רוח גדולה, מתוך רגש חזק גדול. אפשר שעוד נזכה ונחזור לראות לא את ביאליק החושב, כי-אם את ביאליק האמן.

רגעי הסער הם מקורות "חדוש" גדולים, בהם מפכים מעינות חיים כבירים, במובן זה אבני בוחן גדולות הן, אבני בוחן לאנשים ולעמים, ימי דין גדולים כחיהם. האדם או העם שלא למד כלום בימים אלה ולא שכח כלום, ואינו מוכשר עוד לחדש — סימן הוא שכבר נס לחו.

ואף אנו, היחידים, אולי-נא נשכח את ערך השעה. הלא

— אין זאת, פי זקן העולם ונתנו

היוצר הליקה הזה על גב סדנו

נישום בכח ויאמר: חנק.

ובאותה השעה, כשהיוצר מרדד ורוקע מחדש את עולמו באש הגדולה.
אז התאמץ נתאמץ-נא לאצול לנו גם אנו איזו ניצוצות ממנה, איזו ניצוצות
או של להבת קדומים, אש בראשית זו של היצירה, והיו לנו המכמנים
האלה גם אחר כן, כשיבאו ימי החול, הימים האפורים...
